ŞEYH GÂLİB

(1757 - 1799)

Derleyen:
Semiramis Kanbak

İÇİNDEKİLER:

ŞEYH GÂLİB KİMDİR? - 3

ŞİİRLERİ:

Gazel - XVII - 5
Gazel - XX - 6
Gazel - XXV - 7
Kıt'alar - 9
Müseddes - 10
Rubâîler - 13
Şarkı - VIII - 15
Şarkı - XII - 16
Terci-i Bend II (Müsemmen) - 16
Teslîm kerden-i Sühan Aşk râ be dest-i Hayret.. - 20

ONUN İÇİN:

Akşam ve Nurusiyah - 22
Aşk - 22
Fecir Devleti'nden - 23
Harâbât Mukaddimesi'nden - 24
Hüsn ü Aşk - 25
Hüsn ü Aşk - 25
Ölü - 26
Şeyh Gâlib'e - 27

ONA DAİR:

Şeyh Galip der ki: zevki kederde.. - 29
Şeyh Gâlib’in bir beytinin şerhi - 36
Şeyh Galib'te insan telakkisi - 42

ŞEYH GÂLİB KİMDİR?

"Kevser-i âteş-nihâdın adı aşk
Dûzah-ı cennet-nümânının adı aşk
Bir lûgat gördüm cünûn isminde ben
Anda hep cevr ü cefânın adı aşk."

1757 yılında İstanbul'da doğan Şeyh Gâlib'in babası Mustafa Reşid Efendi, kuvvetli bir tasavvuf eğitimi içinde yetişen, Mevleviliğe ve Melamiliğe bağlı, şiirle de uğraşan, kültürlü bir kişiydi. Şairin dedesi Mehmed Efendi de Mevlevi Tarikatı aydınlarındandı.

Şeyh Gâlib ilköğrenimini babasından gördü. Hamdi adlı bir bilginden Arapça dersi aldığı ve öğrenimi sırasında kendisine Esad mahlasını veren Süleyman Neşet'ten de faydalandığı bilinmektedir. Çok genç yaştayken güçlü bir şair ve geniş kültürlü bir aydın olarak tanındı.

İlk şiirlerinde Esad mahlasını kullandı. Bu adın başkalarınca benimsendiğini görerek Gâlib adını kullanmaya başladı. Her iki mahlası birlikte kullandığı görüldü. Henüz 24 yaşındayken divan sahibi olan şair, 26 yaşlarında Türk edebiyatında mesnevi türünün en başarılı örneklerinden biri sayılan "Hüsn-ü Aşk" adlı eserini tamamladı. Bir yıl sonra Konya'da Mevlana Dergahı'nda çileye girdi, fakat ayrılığına dayanamayan babasının isteği üzerine çilesini tamamla-madan İstanbul'a döndü.

Yenikapı Mevlevihanesi'nde yeniden çileye girdikten sonra hücreye çıktı. Sütlüce'deki evinde, 1791 yılına kadar ilimle ve eser yazmakla uğraştı. Bu tarihte Galata Mevlevihanesi şeyhliğine getirildi. Sekiz yıl kadar süren dergah şeyhliği sırasında Sultan Üçüncü Selim, Valide Sultan, padişahın hemşiresi Beyhan Sultan'ın yakınları arasında yer aldı. Bu yakınlığının sonucu olarak Sultan Üçüncü Selim ve Valide

Sultan harap bir durumda olan dergahı ve Kasımpaşa Mevlevihanesi'ni tamir ettirdi. 1799 yılında İstanbul'da vefat eden Şeyh Gâlib'in kabri Galata Mevlevihanesi'nin avlusundaki türbededir.

BAZI ESERLERİ:

- Divan (Gazel, kaside, şarkı ve rubailer)
- Hüsn-ü Aşk (Manzum roman)
- Şerh-i Cezîre-i Mesnevî
  (Yûsuf Sîneçâk'in Cezîre-i Mesnevî'sine açıklama)
- Es-Sohbetü's-Sâfiyye
  (Ahmed Dede'nin risalesine açıklama)
- Mevlevi Şairlere Tezkire
  (Müsvedde halindeki eseri Esrar Dede derlemiştir)

ŞİİRLERİ:

GAZEL XVII

1. Açıldı bâğçe-i reng ü bûda bâr-ı behâr
   Pür etti gülşeni hep tuhfe-î diyâr-ı behâr
   [Bahar geldi; baharın yükü, (dengi) renk ve koku bahçesinde açıldı; bahar ülkesinin armağanı gül bahçesini tamâmiyle doldurdu.]

2. Nihâlin ağzı köpürdü şükûfe zannetme
   Cihânı eyledi divâne cûybâr-ı behâr
   [Çiçek sanma; fidanın ağzı köpürdü;
   bahar ırmağı, âlemi deli-divâne etti]

3. Sadef değildir eder çâk zehre-i bahri
   Figân-ı aşk ile ebr-i güher-nisâr-ı behâr
   [Sedef sanma; inciler saçan bahar bulutunun aşkla feryâd edişi, denizin ödünü patlattı, bağrını yardı]

4. Eserdi cûş-ı mahabbetle ehl-i sevdâ hep
   Dimâga bûy-ı cünun verdi rüzgâr-ı behâr
   [Sevda ehli olanlar sevgi coşkunluğuyla sarhoş olup coşardı hep; bahar rüzgârı, akla-fikre delilik kokusunu getirdi]

5. Çemen bir allı yeşilli kumâş-ı dibâdır
   Ki târ u pûdu rek-i ebr-i dest-kâr-ı behâr
   [Çimen, allı-yeşilli öyle bir ipek kumaş ki onun iplikleri çevik bahar bulutunun, sicim gibi yağdırdığı yağmurdur.]

6. Geçer bu devr-i gül ü mül heman güler yüzdür
   Çemende meclis-i işrette bergüzâr-ı behâr
   [Bu, gül mevsimi hemencecik geçer gider;
   yeşillikte, bahardan yadigâr kalan, ancak güler yüzdür.]

7. Zemîni tâzeledi feyz-i hâme-î Gâlib
Eğerçi köhnedir eş'âr-ı âbdâr-ı behâr.
[Bahârın terü taze görünen şiirleri eskimiş olsa da
Galib'in kaleminin feyzi (anlatım tarzı) yenilendi.]

(Şeyh Galib Divanı'ndan Seçmeler, Abdülbâki Gölpınarlı, S. 60)

GAZEL XX

1. Billâhi yuf bu şu'bede-i hiç-kâre yuf
Yuf kadr-i câh u tantana-i iştihâre yuf
[Billâhi bu hiçbir işe yaramaz oyun yerine yuf.
Yuf mevkiin kadrine, şöhret kazanmanın tantanasına.]

2. Pâşâ ki bulmaya ser-i maktuunâ kefen
Ol tûg-ı tumturak-alem-î i'tibâre yuf
[Kesilmiş başına kefen bile bulamayan paşanın
Bayrak gibi şereflerle yücelen tumturaklı itibar tuğuna yuf.]

3. Bâd-ı ecel ki söndüre kandil-i cânını
Bâşı ucunda bîhude şem'î mezâre yuf
[Değil mi ki ecel yeli can kandilini söndürecek;
Mezarın başı ucunda boş yere yanan mumuna yuf.]

4. Kerrât ile sahife-i âlemde çekmişim
Bû sûret-î mükerrer-i leyl ü nehâre yuf
[Âlem sahifesinde defalarca yuf çekmişim
Tekrar-tekrar gidip gelen gecesine de gündüzüne de.]

5. Bir hâne kim binâsı ola âh u eşkden
Yâzık o âb u renge o nakş u nigâre yuf
[Yapısı, ahtan, gözyaşından olan bir evin
Güzellik ve rengine yazık, o süslere, nakışlara yuf.]

6. Dür ki ede zuhûr furûn-ı şikencede
Her bir o la'l-i nâb o dür-î şâhvâre yuf
[İşkence fırınında ortaya çıkan incinin,
Her berrak lâ'line, padişahlara lâyık her incisine yuf.]

7. Sûr-ı arûs kim ola mâtem neticesi
Püf şem'-i bezme meş'ale-î şu'le-dâre yuf
[Ardından yas gelen düğün şenliğinin
meclisinin mumuna puf, ışıklar saçan meş'alesine yuf.]

8. Gâlib penâh-ı fakre gir abdâl-meşreb ol
Al kerre-nâyı destine çal rûzgâre yuf
[Galib, yokluğa sığın, abdâl meşrebine bürün;
yufborusunu eline al da, rüzgara (devre, zamana) yuf çek]

9. Oldukça söylerim der-i Munlâ'da kâm-yâb
Dünyâ gamında çeküceğüm âh u zâre yuf
[Sağ oldukça, muradıma ermiş bir halde, Mevlânâ'nın kapısında,
Dünya gamında çektiğim aha da yuf çekerim, feryâda da.]

(Şeyh Galib Divanı'ndan Seçmeler, Abdülbâki Gölpınarlı, S. 68)

GAZEL - XXV

1. Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düştü
Dayanır mı şîşedir bu reh-i seng-sâre düştü.
[Yine gönül kayığım kırıldı, kıyılara düştü
Dayanır mı şişedir bu taşlık yollara düştü.]

2. O zaman ki bezm-i candâ bölüşüldü kâle-i kâm
Bize hisse-i mahabbet dil-i pâre pâre düştü.
[O zaman dost meclisinde arzu kumaşları bölüşüldü ya
Bize sevgi payından paramparça olmuş bir yürek düştü.]

3. Gehî zîr-i serde desti geh ayâğı koltuğunda
Düşe kalka haste-î gam der-i lûtf-i yâre düştü.
[Kah eli başına destek kah ayağı koltuğunda
Düşe kalka üzüntüsünden hasta bir halde sevgilinin lütuf kapısına ulaştı.]

4. Erişip bahâra bülbül yenilendi sohbet-i gül
Yine nevbet-i tahammül dili bî-karâre düşdü.
[Bülbül bahara erişti, gül meclisi yeniden kuruldu
Yine sabır nöbeti kararsız gönlüme düştü.]

5. Meh-i burc-ı ârızındâ gönül oldu hâle mâil
Bana kendi tâliimden bu siyeh sitâre düştü.
[Gönül ay üzerindeki yıldız kümesine meyledince
Benim talihime bu siyah yıldız düştü.]

6. Süzülüp o çeşm-i âhû dedi zevk-ı vasla Yâ Hû
Bu değildi neyleyim bû yolum intizâre düştü.
[O ceylan gözlü süzülerek dedi ki kavuşma zevkine son
Bu değildi (umduğum) ne yapayım, yolum özlemle bekleyişlere düştü.]

7. Reh-i Mevlevi'de Gâlib bu sıfatla kaldı hayran
Kimi terk-i nâm u şâne kimi i'tibâre düşdü.
[Mevlevilik yolunda Gâlib bu nedenle kendinden geçti
Bazen nam ve şanı terk etmek, bazen de saygınlık kazanmanın peşine düştü.]

Şeyh Galib Divanı'ndan Seçmeler, Abdülbâki Gölpınarlı, S. 78

KIT'ALAR

I

Kevser-i âteş-nihâdın adı aşk
Dûzah-ı cennet-nümânının adı aşk
Bir lûgat gördüm cünûn isminde ben
Anda hep cevr ü cefânın adı aşk.
[Ateş yaradılışındaki Kevser'in adı aşk
Dışı Cennet görünen Cehennemin adı aşk
"Çılgınlık" adında bir lügat gördüm ben
Onda zulüm ve eziyetin adı aşk.]

II

Eğer desem ki hevâlar açıldı geldi behâr
Murâd odur ki benimle mahabbet eyledi yâr
Ya söylesem ki çemen goncelerle zeynoldu
Odur garez ki tebessümle söyledi dildâr
[Havalar açıldı, bahar geldi dersem,
Sevgili benimle muhabbet etti demek isterim
Çimenler goncalarla bezendi dersem de meramım,
Gönlümü alan güzel, benimle gülerek konuştu demektir.]

III

Açıl ey gonce-leb nûr eylesin bezmi tekellümler
Safâdan hande deryâsında mevc ursun tebessümler
İzârın gül gül etsin tâb-ı şahbâ-yı neşât olsun
Bu âteş güfte rengin besteler hûnin terennümler
[Ey gonca dudaklı güzel, konuş da sözlerin meclisi nurlandırsın;
Gülümsemeler, zevk ve safâ ile gülüş denizinde dalgalansın.
Neşe, sevinç şarabının harareti, yanağını gül gül etsin de
Bu ateş güfteler, renkli besteler, kanlı terennümler haline gelsin.]

IV

Güzelsin bi-bedelsin nâz-perversin dilârâsın
Değilsin bi-vefâ ammâ ki gâyet bî-muhâbâsın
Ne mâni'dir uzatsan destini bûs etse âşıklar
Kolun bükmezlere bir pâdşâh-ı âlem-ârâsın
[Güzelsin; eşin-benzerin yok; nazlı, gönül bezeyen bir dilbersin;
Vefasız da değilsin ama çok pervasızsın, çekinmezsin.
Elini uzatsan da âşıklar öpseler ne olur, bir mani mi var
Alemi bezeyen bir padişahsın; (güzellikte) kimse senin kolunu bükemez.]

V

Görmedinse bahr-ı aşkın lü'lü'-î mensûrunu
Mutrıbın seyreyle mevc-i nağme-i tunbûrunu
Öyle peyder pey terennüm-rîz olur âguşu kim
Selsebîl etmiş sanırsın sîne-î billûrunu

[Aşk denizinin saçılıp dökülmüş incilerini görmedinse,
Çalgıcının tanburundan coşan nağme dalgalarını izle;
Kucağından birbiri ardınca öylesine terennümler dökülür ki
Billûr göğsünü Cennet'te bir ırmağa döndürmüş sanırsın.]

Şeyh Galib Divanı'ndan Seçmeler, Abdülbâki Gölpınarlı, S. 92-94

MÜSEDDES (*)

(Müseddes-i Na't-ı Şerif-i Nebevî)

1. Sultan-ı rûsül şâh-ı mümeccedsin Efendim
   Bî-çârelere devlet-i sermedsin Efendim
   Divân-i ilâhide ser-âmedsin Efendim
   Menşur-ı “Le-amrük”le mü'eyyedsin Efendim.

   Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin Efendim

Hak’dan bize sultân-ı mü'eyyedsin Efendim.

[Peygamberler sultanı, dinin ululanmış şahısın Efendim
Çaresizler için daima devletsin Efendim
İlahi divanda en başta gelensin Efendim
Le'amrüke fermanı ile onaylanmış olansın Efendim.

Sen Ahmed'sin, Mahmud'sun, Muhammed'sin Efendim
Allah'tan bize (gönderilen) onaylanmış sultansın Efendim.]

2. Hutben okunur minber-i iklim-i bekâda
Hükmün tutulur mahkeme-i rûz-ı cezâda
Gül-bâng-ı kudûmün çekilir Arş-ı Hudâ’da
Esmâ-i şerifin anılır arz u semâda.

Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin Efendim
Hak’dan bize sultân-ı mü'eyyedsin Efendim.

[Sonsuzluk yurdunun minberinde senin hutbendir okunan
Hesaplaşma gününün mahkemesinde senin hükmündür geçen
Allah katına kadar heryerde övgüler sanadır
Yerkürede de, gökkubbede de kutlu adındır anılan.

Sen Ahmed'sin, Mahmud'sun, Muhammed'sin Efendim
Allah'tan bize (gönderilen) onaylanmış sultansın Efendim.]

3. Ol dem ki velilerle nebîler kala hayrân
"Nefsi" deyü dehşetle kopa cümleden efgân
Ye’s ile usâtın ola ahvâli perişân
Destur-ı şefaâtla senindir yine meydân.

Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin Efendim
Hak’dan bize sultân-ı mü'eyyedsin Efendim.

[O zaman ki velilerle peygamberler şaşırıp kalacaklar,
"Ben ne olacağım" diye dehşetle herkes feryat edecek,
Karamsar ve asilerin hali perişan olacak

Şefaat izninle meydan yine senin olacak.

Sen Ahmed'sin, Mahmud'sun, Muhammed'sin Efendim
Allah'tan bize (gönderilen) onaylanmış sultansın Efendim.]

4. Bir gün ki dalıp bahr-ı gam-ı fikrete gittim
İlden getirip kendümi bî-hodlûğa yitdim
İsyânım anıp âkıbetimden hazer itdim
Bu matlaı yâd eyledi bir seyyîd ki işittim.

Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin Efendim
Hak'dan bize sultân-ı mü'eyyedsin Efendim.

[Bir gün ki düşüncelerin kederli denizine dalıp gittim
Ne yaptığımı bilmeyecek hale gelip kendimden geçtim
İsyanlarımı hatırlayıp geleceğimden ürktüm
(O sırada) senin soyundan gelen bir zatın bu matlaı okuduğunu işittim.

Sen Ahmed'sin, Mahmud'sun, Muhammed'sin Efendim
Allah'tan bize (gönderilen) onaylanmış sultansın Efendim.]

5. Ümmideyiz ye's ile âh eylemeyiz biz
Sermaye-i imanı tebâh eylemeyiz biz
Babın koyup agyâre penâh eylemeyiz biz
Bir kimseye sâyende nigâh eylemeyiz biz.

Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin Efendim
Hak'dan bize sultân-ı mü'eyyedsin Efendim.

[Biz ümitliyiz, karamsarlıkla ah etmeyiz,
İman varlığını harabetmeyiz biz
Senin kapın dururken ellere sığınmayız biz
Senin sayende bir başkasına dönüp bakmayız biz.

Sen Ahmed'sin, Mahmud'sun, Muhammed'sin Efendim
Allah'tan bize (gönderilen) onaylanmış sultansın
Efendim.]

6. Bîçâredir ümmetlerin isyânına bakma
Dest-i red urup hasret ile dûzaha yakma
Rahm eyle aman âteş-i hicrânına yakma
Ez-cümle kulun Gâlib-i pür-cürmü bırakma

Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin Efendim
Hak'dan bize sultân-ı mü'eyyedsin Efendim.

[Ümmetlerin isyanı çaresizliğindendir, bakma
Elini çekip hasretinle cehennem gibi yakma
Merhamet et aman hasretinin ateşiyle yakma
Kısacası bu çok günahkar kulun Galibi bırakma.

Sen Ahmed'sin, Mahmud'sun, Muhammed'sin Efendim
Allah'tan bize (gönderilen) onaylanmış sultansın Efendim.]

(*) Müseddes: Bentlerinin dize sayısı altı olan divan şiiri nazım biçimidir.

RUBÂÎLER

I

Ey Hazret-i hâdi-i sübül Fahr-i Rüsül
Ayine-i ihsân-ı ezel mazhar-ı küll
Şâyan değilim gülşen-i na'te ammâ
Eyle kereminden beni gûyâ bülbül

[Ey kapısı, yolları gösteren Peygamberlerin övüncü,
ey ezelî ihsanın aynası, ey ulûlukların, yüceliklerin hepsine mazhar olan,
senin na'tinin gül bahçesine lâyık değilim ama sen,
kereminle beni, söyleyen bir bülbül hâline getir.]

II

Ey mazhar u hem muzhir-i esrâr Ali
İsnâ aşerin hayline serdâr Ali

Anlar ki Huseyn ü Mûsiy ü Ca'ferdir
İki Hasan üç Muhammed ü çâr Alî

[Ey hem sırlara mazhar olan, hem onları hâr eden Ali;
Onikiler bölüğünün başı, başbuğu Ali.
Onlar, Huseyn, Müsâ, Ca'fer,
İki Hasan, üç Muhammed, dört Ali'dir.]

III

Ey kâşif-i esrâr-ı Hudâ Mevlânâ
Sultân-ı fenâ şâh-ı bakaa Mevlânâ
Aşk etmededir hazretine böyle hitâb
Mevlâ-yı gürûh-ı evliyâ Mevlânâ

[Ey Tanrı sırlarını açan Mevlânâ.
Ey yokluk sultânı, varlık, ebedîlik padişahı Mevlânâ.
Aşk sana şöyle hitâb etmededir:
Ey Tanrı dostlarının efendisi Mevlânâ.]

IV

Ol şâir-i kem-yâb benim kim Galib
Mazmunlarımı anlamamak ayb olmaz
Yektâ güher-i gayb-ı hüviyyettir hep
Gavvâs-ı hıred behre-ver-î gayb olmaz

[Ben ki Galib, benzeri az bulunan bir şairim
(Bu yüzden) Şiirlerimdeki gizli manaları anlamamak ayıp değildir
Hepsi Hakk tecellisinin gayb âleminde kıymetli kabuğunun içinde tek bulunan incilerdir.
Akıl dalgıcı gayb âlemine nüfuz edip onlardan faydalanamaz.]

VIII

Bir rütbede aldı beni aşk-ı dildâr

Mahvoldu hayâl ü nazarımdan agyâr
Bir yerde bu efkâr ile kendim bulamam
Ayineye baksam görürüm sûret-i yâr

[Gönül çalan sevgilinin aşkı beni öylesine kendimden aldı ki
Hayalimden aşktan anlamayanlar bile mahvoldu
Bu düşüncelerle kendimi hiçbir yerde bulamam
Aynaya bile baksam orada sevgilinin aksini görürüm.]

Şeyh Galib Divanı'ndan Seçmeler, Abdülbâki Gölpınarlı, S. 96

ŞARKI - VIII

Ey nihâl-i işve bir nev-res fidânımsın benim
Gördüğüm günden berü hâtır-nişânımsın benim
Ben ne hâcet kim diyem rûh-i revânımsın benim
Gizlesem de âşikâr etsem de cânımsın benim.

[Ey işveyle salınan, bir taze fidanımsın benim
Gördüğüm günden beri hatırımda iz bıraktın
Su gibi akıp giden ruhumsun benim dememe ne hacet
Gizlesem de, açıklasam da canımsın benim.]

Derd-i aşkın ben senin bihûde izhâr eylemem
Lâf edip âh u enini kendime kâr eylemem
Hasılı âlem bilir bu sırrı inkâr eylemem
Gizlesem de âşikâr etsem de cânımsın benim.

[Senin aşkının derdini açıklamam boşuna
Ağlayıp sızlanmalarımı dile getirmemin bana bir yararı yok
Neticede bu sırrımı herkes biliyor, inkar edecek değilim
Gizlesem de, açıklasam da canımsın benim.]

Ey gül-i bâğ-ı vefâ mâlûmun olsun bû senin
Hâr-ı cevr ile sakın terkeylemem pîrâhenin
Ölme var ayrılma yokdur öyle tuttum dâmenin
Gizlesem de âşikâr etsem de cânımsın benim.

[Ey vefa bağının gülü, bunu bil
Eziyetinin dikenleriyle dolu olsa da gömleğini terketmem
Ölmek var ayrılmak yok, öyle tuttum eteğini
Gizlesem de, açıklasam da canımsın benim.]

Gâhî ikrâr eyleyüp gâhî gelüp inkârdan
Aksîni seyreylerim âyînede dîvârdan
Gerçi bû sûretle pinhân eylerim ağyârdan
Gizlesem de âşikâr etsem de cânımsın benim.

[Kah söyleyip kâh inkâr ederek
Duvardaki aynadan aksini seyrederim
Gerçi bu şekilde başkalarından gizlerim (aşkımı)
Gizlesem de âşikâr etsem de cânımsın benim.]

Beste kıldım sâz-ı efkârı o zülf-i sünbüle
Oldu Gâlib perde-i âhım muhayyer sünbüle
Her çi bâdâ bâd bağlandım hevâ-yı kâküle
Gizlesem de âşikâr etsem de cânımsın benim.

[Düşüncelerimin sazını o sümbül saçlıya bağladım
Gâlib, ahımın perdesi sümbülü seçti
Ne olursa olsun, kahkülünün havasına bağlandım
Gizlesem de âşikâr etsem de cânımsın benim.]

Şeyh Galib Divanı'ndan Seçmeler, Abdülbâki Gölpınarlı, S. 38

TERCİ-İ BEND II
(Müsemmen) (*)

1. Ey dil ey dil niye bû rütbede pür-gamsın sen
Gerçi vîrâne isen genc-i mutalsamsın sen
Secde-fermâ-yi melek zât-ı mükerremsin sen
Bildiğin gibi değil cümleden akvamsın sen

Rûhsun nefha-i Cibrîl ile tev’emsin sen
Sırr-ı Hak'sın mesel-i Îsî-i Meryemsin sen.
Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen.

[Ey gönül, ey gönül! Neden bu makamda gam dolusun sen
Gerçi virane isen de tılsımlı bir definesin sen.
Meleklere secde etmeleri buyurulan saygıdeğer bir varlıksın sen.
Bildiğin gibi değil, sen bütün varlıklardan daha üstünsün.
Ruhsun. Cebrail’in üfürmesiyle ikizsin sen.
Hak gerçeğinin sırrısın sen, Meryem oğlu İsa misali.

Hoşça bak kendine ki kainatın özüsün sen.
Bütün yaratıkların gözbebeği olan insansın sen.]

2. Merteben ayn-ı müsemmâdadır esmâ sanma
Merciin Hâlik-i eşyâdadır eşyâ sanma
Gördüğün emr-i muhakkakları rü'yâ sanma
Başkasın kendini sûretle heyûlâ sanma
Keşf ile sâbit olan ma’niyi da’vâ sanma
Hakkına söylenen evsâfı müdârâ sanma.

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen.

[Derecen adlandıran katındadır, adlarda sanma.
Yerin eşyanın yaratıcısındadır, eşyada sanma
Gördüğün mutlak emirleri rüya sanma
Başkasını kendinle kıyasladığında heyûlâ sanma (gözünde büyütme)
Bir kimseden gelen engeli mühim bir mesele sanma
Hakkında söylenen vasıfları sana yaranmak için söylüyorlar sanma.

Hoşça bak kendine ki kainatın özüsün sen.
Bütün yaratıkların gözbebeği olan insansın sen.]

3. İnleyip sırrını fâşeyleme ağyâra sakın
Düşme bilmezlik ile varta-i inkâra sakın

Değmesün âhların kâkül-i dil-dâra sakın
Sonra Mansûr gibi çıkman olur dâra sakın
Arz-i acz etmeyesin yâreden ol yâre sakın
Bulduğun cevher-i âlîleri bîçâre sakın.

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen.

[Ağlayıp inleyerek sırrını yabancılara açıklama sakın
Cahillik edip inkar çukuruna düşme sakın.
Ahların sevgilinin kahkülüne değmesin sakın
Sonra Mansur gibi darağacına çıkarsın, sakın
O sevgiliye yaralarından çaresizlik içinde yakınma sakın
Bulduğun yüce cevherleri (ruh) koru gözet ey biçare.

Hoşça bak kendine ki kainatın özüsün sen.
Bütün yaratıkların gözbebeği olan insansın sen.]

4. Sendedir mahzen-i esrâr-ı mahabbet sende
Sendedir ma’den-i envâr-ı fütuvvet sende
Gizli gizli dahi vardır niçe hâlet sende
Ma’rifet sende hüner sende hakıykat sende
Nazar etsen yer ü gök dûzah u cennet sende
Arş u kürsî ü melek sendedir elbet sende.

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen.

[Sendedir sevgi sırlarının mahzeni sende
Sendedir yiğitlik nurlarının madeni sende
Gizli gizli daha nice haller vardır sende
İrfan sende, ustalık sende, doğruluk sende
Bir baksan, yer ve gök, cehennem ve cennet sende
Yüce ve ilahi makamlar ve melekler sendedir elbet sende.

Hoşça bak kendine ki kainatın özüsün sen.
Bütün yaratıkların gözbebeği olan insansın sen.]

5. Hayfdır şâh iken âlemde gedâ olmayasın
Keder-âlûde-i ümmîd u recâ olmayasın
Vâdî-i ye’se düşüp hîç ü hebâ olmayasın
Yanılıp reh-rev-i sahrâ-yı belâ olmayasın
Âdeme muttasıl ol tâ ki cüdâ olmayasın
Secdeler eyle ki merdûd-ı Hüdâ olmayasın.

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen.

[Yazık olur, sultanken bu alemde dilenci olmayasın
Ümidine keder bulaşmış ve yalvaran olmayasın
Keder vadisine düşüp değersiz ve faydasız olmayasın
Yanılıp bela çölünün yollarına düşmeyesin
İnsana yakın dur ki fazla uzaklara düşmeyesin
Secdeler et ki Yaradanın reddettiği olmayasın.

Hoşça bak kendine ki kainatın özüsün sen.
Bütün yaratıkların gözbebeği olan insansın sen.]

6. Berk-i hâtıf gibi bû kayd-i sivâdan güzer et
Erişen hâr u hasa âteş-i aşkı siper et
Dâmenin tutmaya asâr-ı alâyık hazer et
Şemş veş hâhiş-i Munlâ ile azm-i sefer et
Sâf kıl âyineni kâbil-i aks-i suver et
Hele bir cem’-i havâs eyle de Galib nazar et

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen.

[Tanrı'dan gayrı bütün varlıklardan, çakıp sönen,
gelip giden şimşek gibi geç git.
Üstüne takılan, konan çerçöpe karşı aşk ateşini siper et
Gönül bağlanacak şeylerin eserleri, sakın, eteğini tutmasın;
Şems gibi, Mevlânâ'yı isteyerek yola koyul, yol almaya bak.
Aynanı (gönlünü) arıt; bütün sûretler ona vursun, görünsün.
Galib, hele bir duygularını derle, topla da bak

Hoşça bak kendine ki kâinatın özüsün sen.
Bütün yaratıkların gözbebeği olan insansın sen.]

Şeyh Galib Divanı'ndan Seçmeler, Abdülbâki Gölpınarlı, S. 10-13

(*) Müsemmen: Bent dize sayısı sekiz olan divan şiiri nazım biçimi

TESLÎM KERDEN-İ SÜHAN AŞK RÂ BE DEST-İ HAYRET VE ÂVURDEN-İ Û BE HARÎM-İ VİSÂL

(Sühan'ın Aşk'ı Hayret'in eline teslim etmesi ve
onu vuslat haremine götürmesi)

1. Var imdi gör ol melek-likâyı
Seyr eyle o Hüsn-i bî-bahâyı

[Var şimdi o melek yüzlü güzeli gör
O değer biçilmez güzelliğini seyret.]

2. Tâ cümle nihân ıyân ola hep
Evvelki ıyân nihân ola hep

[Bütün gizli şeyler hepsi açığa çıksın,
evvelden açık olanlarin hepsi gizlensin, silinsin.]

3. Hem-râhların bu râha erdi
Aşk ancak o pâdşâha erdi

[Seninle yoldaş olanlar, bu yola kadar geldiler,
o padişaha ise ancak Aşk erişti.]

4. Mollâ-yı Cünûn u Gayret İsmet
Hem kaldı geri Benî Mahabbet

[Cünûn mollası, Gayret, İsmet,
Sevgioğulları geride kaldılar.]

5. Hem üns-i Sühan nihâyetindir
Bundan ilerisi Hayret'indir

[Sühan'la arkadaşlığın sonudur burası,
bundan sonrası Hayret'indir.]

6. Filvâki' alıp o şâhı Hayret
Açıldı sürâdıkât-ı vuslat

[Gerçekten de Hayret o padişahı alıp götürdü,
vuslat perdeleri açıldı.]

7. Buldı bu mahalde kıssa pâyân
Bundan ötesi degil nümâyân

[Hikâye de burada sona erdi,
bundan ilerisi artık görünmez.]

8. Sad şükr ola Hayy-i lâ-yemût'a
Kim erdi söz âlem-i sükûta

[O ölümsüz diriye, Allah'a yüzlerce hamdolsun
Ki söz, sükût âlemine erişti.]

Hüsn ü Aşk, hazırlayan: Muhammet Nur Doğan, S. 140

ONUN İÇİN:

AKŞAM VE NURUSİYAH

- Gaalib'le Nerval'e, ikisine -

tuhaf bir çocuksun, hüzün sahibi...
adın bir tutkuda geçiyor; - geçsin!
derinsin, gecelerin altını gibi;
bazen bir duasın, bazen ilençsin...

başucunda Siyah Güneşler; - sabah!
odalarda ağır ağır fenalık;
kar yağar, bir anlık kar, bir anlık
... kalbine gömülür Nurusiyah...

ne zamanlar geçtin, gençtin o zaman!
akşam, yaşlı ruhlardaki esrime!..
söylesene, söyle kaç yıl... ve niye
kaçıp da saklandın yalnızlığından?

HİLMİ YAVUZ
(1936 -)

Büyü'sün, Yaz, S. 339

AŞK

Bir şu'lesi var ki şem'-i cânın
Fânûsuna sığmaz âsmânın

Şeyh Galib

Sessizce bürür kalbini bir şey,
Birdenbire bir ummadığın gün.

Bağrında açar bir yara sonra
Sızlar için ilk ağladığın gün.

Bir şey ki, havadan daha seyyal:
Bir şu'le ki, yangın gibi sârî.
Bir kalpten öbür kalbe akarken
Olmakta o bir "âteş-i nâri".

(Rıfkı Melûl Meriç, 1986)

RIFKI MELÛL MERİÇ
(1901 - 1964)

Kuğunun Son Şarkısı, S. 161

FECİR DEVLETİ'NDEN

Çağırdığım fecirde yoğrulacak yapı
Dumanlar içinde
Alevler içinde bir Şeyh Galib'tir, ustası
.....
Ve Şeyh Galib, yeniden iş başında şafakta
Yeni dünyanın ilk ustalarından
Benim dünyamın muştucularından
Alev duman kan ve gül içinde
Leylâk, kadından düşen şafak
Ve kadın, anneden çocuğa akan
Bir şelâle belki, dünya kayalıklarından
Ta... cennete dökülecek
.....
Hayır. Hayır. Bu madenî sis
Bu kömür tabakası üfürülecek
Gül bahçelerinden gelen
Şeyh Galib işi
Bir şafakla
Savruluyorum kaybolan bir ses gibi o yana
.....

Damarlarımız canlansın eski ruhun dirimiyle
Alev duman ve kan içinde
Bir şafak yapısı belirsin önde
Şeyh Galibin divanı gibi
Yükselsin önümüzde yeni bir fecrin devleti
Çağırdığım işte bu FECİR DEVLETİ..

(Şiirler IV, Zamana Adanmış Sözler)

SEZAİ KARAKOÇ
(1933 - 2021)

İncir Çekirdeği, Ağustos 2016, Sayı: 29

HARÂBÂT MUKADDİMESİ'NDEN

Hayriyye kemâli anda gâ'ib
Haklı görülür biraz da Gâlib

Za'fın görüb anda şîr-i nazmın
Sürmüş üzerine pîr-i nazmın

Ol şevk ile Hüsn ü Aşk'ı yapmış
Elhak Dede can külâhı kapmış

Sarfeyleyüb ana cümle tâbı
Pek şiveli yazmış ol kitabı

Gelmişdir o şâir-i yegâne
Gûyâ bu kitab içün cihâne.

(Hârâbat, C.1, Dersaadet 1291)

ZİYA PAŞA
(1825 - 1880)

Kuğunun Son Şarkısı, S. 154

HÜSN Ü AŞK

Karanlıklarda, yer yer,
Ağaç yâkuut güller..
Her akşam bir düğün, her
Sabah gerdek sabâhı.

Gelir, ergeç, bu mevsim
Ve birgün der ki: "Geldim!"
"Gülün, zambakların, kim
Demiş, vardır günâhı?"

Bilir irfânı şarkın
Ki, fermanıyla Hakk'ın
Ezelden Hüsn ü Aşk'ın
Kıyılmıştır nikâhı.

ARİF NİHAT ASYA
(1904 - 1975)

Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor, S. 143

HÜSN Ü AŞK

Başım, ki fırtınalardan bu anda kurtuldu,
Senin dizinde nihayet biraz sükûn buldu...

Dalınca alnımı kat kat genişleten siteme,
"Neden bu vakte kadar bekledin, zavallı?" deme;

Şikâyet etme, sakın boş geçen zamanından.
Geçen zamanla ne eksildi hüsn ü ânından,

Geçen zamanla ne kaybetti ruhumun güneşi?
Muhabbetim de, cemâlin de lâyemûtun eşi...

Gelince hüsn ile aşk, ansızın, nazar nazara
Bir ân içinde döner karşılıklı aynalara.

Zaman, mesafe bu sonsuz hayâl önünde nedir?
Ne hükmü var ki, bütün kaybımız beş on senedir!

Dehâlar ölse de mısralar ihtiyarlamaz;
Güzelliğin de senin böyle tazedir kış, yaz;

Nasıl duvarda değişmeksizin durursa resim,
Nasıl güzelse Boğaz her saatte, her mevsim...

Diler beşikte görünsün, diler mezara yakın,
Yanan gönüllere ilhamı bir gelir aşkın.

Büyür çınar gibi zahmetle şanlı sevdalar;
Bahara geç kavuşur, sevgilim, büyük dağlar!

1941

FARUK NAFİZ ÇAMLIBEL
(1898 - 1973)

Han Duvarları, S. 157-158

ÖLÜ

Ateş denizlerinde mumdan
kayıklarla
Sağlam mı tekneler aşkları geçmeye
Güç.

Biri var pencere
Pencere önlerinde ağlar duruyor

İlerde güneşte balıklar kuruyor
Dirilirdi bengi su pınarlarında yunsa
Güç.

Gider yol bir Gâlib'e, Yunus'a
Ama bu ne çok ölü ağlar güç.

Biri de var gecede
Saçlarında her gece kır ağlar örüyor
Ötede mum yanıyor bir şeyler
dönüyor
Pervaneler ard arda ne de çabuk
ölüyor
Güç.

Dirilirdi sularına bir sağlam tekne
olsa
Ama bu ne çok ölü ağlar güç.

(Yaz Dönemi)

BEHÇET NECATİGİL
(1916 - 1979)

İncir Çekirdeği, Ağustos 2016, Sayı: 29

ŞEYH GÂLİB'E

Yâri koynunda gönül hüsnüne hayrân uyumaz
Gök uyur, toprak uyur, zerre-i ummân uyumaz

Uyumuştur toprağından öpebilsem desek âh
Titreyip üstüne pür-vesvese dâmân uyumaz

Mütevekkil nice dermânını bulmuş gibi dert
Derde düşmüş gibi bir kûşede dermân uyumaz

İne girmiş, yuva yapmış nice gafletler uyur
Öyle bir devr-i mehâlikteyiz irfân uyumaz

Gerçi ba'zan gönül âvârelenir akl uyuşur
Hepsinin bekçisidir, bizdeki vicdân uyumaz

Suyu yok, yangını yok, aşkı derin gönlümüzün
"Su uyur, düşman uyur, haste-i hicrân uyumaz"

Câm-i pür-neşve-i Galib ki müdâm elde Kemâl
İçer insan coşar insan düşer insan uyumaz.

(Şadırvan, C.1, S.24, 9 Eylül 1949)

BEHÇET KEMAL ÇAĞLAR
(1908 - 1969)

Kuğunun Son Şarkısı, S. 163

ONA DAİR:

ŞEYH GALİP DER Kİ
ZEVKİ KEDERDE SIKINTIYI DA RAHATTA BİL

Sabah işe giderken eski bir dosta rastladım. Yüzünü biraz memnuniyetsiz gördüm de “hayrola” dedim, “bir sıkıntın mı var?” Hangi kelimeyle söze başlayacağını düşünüyor olacaktı ki cevabı biraz gecikmeli geldi: “Yok, hayır, iyiyim.”

Ama ben onun “yok” derken “y”i yaymasından, “o”yu lastik gibi sündürmesinden, “k”yı âdeta kelimenin sonunda yokmuş gibi belli belirsiz çıkarmasından; “hayır”, “iyiyim”leri bir askerî komutçasına keskin ve sert tonlamalarla telaffuzundan anlıyordum ki onun yok dediği şey basbayağı vardı.

Bazı insanlara bazı hâller ezelde takdir kılınmıştır, bu insanlar isteseler de başka hâlde davranamazlar. Bana düşen de galiba şuydu: Hiç kimseyi mutsuz, neşesiz görmeye dayanamam, sanki onlara bu hâldeyken teselli edici birkaç kelam etmek boynumun borcudur.

Özel hayatında da pek çok acılar çektiğini yakinen bildiğim bu eski dostun hâli beni fazlasıyla mustarip kıldı. Sanki başka bir yerlere bakması gerekiyordu da şimdilik bana

bakmak zorundaymışçasına bir bakışla “Nasıl olacak, bir öyle bir böyleyim işte.” deyiverdi, kelimeler ağzından vücut bulmamak için direnircesine çıkarak.
Ona hemen bu duruma uygun düşeceğine kani olduğum şu cümleleri söylemedim: “Yani hayat gibisin, bir öyle bir böyle!” Bu kıyas onun bilinçaltını devreye sokmuş olmalı ki yüzünde birden derin bir tebessüm belirdi. “Evet evet, aynen öyle!” Ona dedim ki: “Bizi çepeçevre kuşatan hayat öyle böyleyse, bizim öyle böyle olmamız kadar doğal ne olabilir ki?”

Bunları laf olsun diye söylemiyordum. Amacım onu teselli etmek filan da değildi, samimiydim, zira hayat hiçbir zaman tekdüze devam etmez. Her an hâlden hâle girer. Biz de o hayatın içinde olduğumuzu göre hâllerimizin öyleliği böyleliği bizi niye şaşırtsın ki? Bu eski dostumun böylesi anlarda alnının tam ortasındaki damarın iyice ortaya çıkmasına sebep olacak kadar belirgin bir gülüşü olurdu. İşte şu anda tam da o gülüşü görmüştüm. Bu gülüşün anlamı şuydu: “Yahu bunları ben de çok iyi biliyorum da neden böylesi anlarda aklıma gelmiyor, hay Allah müstakımı versin!”

Bunları söylerken zihnime birden Şeyh Galip’in bir beyti düştü. “Bak azizim tam da şu anki konuşmamızın ruhuna mütenasip bir beyit geldi dilimin ucuna. Şeyh Galip’ten:

Zevki kederde mihneti râhatda görmüşüz.
Ayînedir birbirine subh u şamımız.

“Gâlib bir başka hâli anlatıyor” dememe fırsat kalmadı, işimizin aceleliğinden bahisle ayrılmak zorunda kaldık.

Derdi Kim Sever

Uzun süredir bu dostumu göremiyordum, sabahın erken saatinde, bir tramvay kavşağında bu tesellili, Şeyh Gâlip’li

buluşmanın hikmeti neydi? Bazen farklı şeyler düşünürüm. Bir şeylerin hatırlanması, hatırlatılması gerekiyor olmalı ki, olmadık yerlerde olmadık zamanlarda hiç olmadık kişilerle karşılaşırız. Hakikati kalplere nüfuz edecek bir sözün, bir hikmetin, bir hakikatin, bir hatırlatma veya dikkatin bizim ağzımızdan onun kulaklarına gitmesi gerekiyordur.

Dertlerin paylaşılarak azalacağı, sevinçlerin paylaşılarak çoğalacağı veciz sözü de bu hakikati işaret etmiyor mu? Dostlarımız yüklerimizi azaltır, sevinçlerimizi çoğaltırlar. Bazen bunu yaparken farklı metinlere, başka bağlamlara, eskimeyen sözlere başvururlar, benim bu kadim dosta hatırlattığım Şeyh Galip'in beyti gibi.

Kimden duyacağımız bir kelime veya bir cümleyle hayatımızın nasıl değişeceğini bilemeyiz; ağzımızdan çıkan bir cümle veya bir sıfat tamlaması, bir zarf parçacığı ile kimlerin hayatlarında nasıl bir fırtınaya yol açacağımızı kestiremeyiz. Bu yüzden sözleri öyle yavan bir iki kelimeden ibaret görmeyelim. Eğer bir de bu sözler hikmeti kuşanmış, hakikati derdest etmiş, vecizliğiyle gönüllere nüfuz etmiş ise…

Tanpınar'ın aslında kaçtığını zannettiği şeylere kaçmaktan başka bir şey yapmayan insanı anlattığı gibi: "İnsanoğlu daima bir meseleler çıkınıdır. Yaşamak, her an kendimize bir yığın suale cevap vermekten başka ne olabilir? Biz sormasak bile onlar kendiliğinden bize gelirler."

Fuzuli'yi Ancak Bir Anne ile Anlarız

Bendeniz Şeyh Galip'in bu ve genelde divan şiirinin buna benzer beyitlerini her okuduğumda aklıma hemen bir anne gelir. "Ne alakası var?" demeyin. Anlatacağım. Beytin görünen anlamı şu:

"Biz zevki kederlerde, sıkıntıyı da rahatlıkta görmüşüzdür;

bizim akşamımız ile sabahımız birbirine aynadır”

Beytin bir divan şiiri olarak şerhini bir taraf bırakalım ve pratik hayatta insan için ifade ettiği anlamlara bakalım.

Bir defa beyitte bizim gündelik algımıza tamamen ters bir çıkarım vardır:

Normal şartlarda bizler rahat bir ortamda zevk duyar, mihnet yani sıkıntı içindeyken de keder, acı çekeriz. Şeyh Galip ise kederden zevk aldığını, rahatlıkta ise ıstırap çektiğini söylüyor. Bu nasıl olur? Edebiyat derslerinde bize şöyle öğretilmişti: “Bu divan şiiri böyledir; şairleri acı çekmekten zevk alırlar!”

Bir gün sabah vakti ilk derste yine buna benzer bir beyit işliyorduk. Fuzuli diyordu ki:

Derd-i aşkım def’ine zahmet çeker dâ’im tabîb
Şükr kim olmuş ana zahmet bana râhat nasîb

Bir öğrenciye sordum: “Fuzuli, ‘tabipler benim derdime derman bulmak için çırpınıp duruyorlar, onları bu derde derman bulsa sıkıntısı basmış, oysa ben derdimle ne kadar rahatım, bu dertle ne kadar da mutluyum” diyor, sence bu nasıl oluyor?” dedim.

O da bana dedi ki: “Hocam bu divan şairleri böyledir. Acı çekmeye bayılırlar. Fuzuli de bir divan şairi olduğuna göre acı çekmekten zevk alıyor!” O zaman ona tekrar sordum:

“Peki sen de acı çekmekten zevk alıyor musun?” tabii ki şaşırdı,

“Hayır hocam ne alakası var, neden acı çekmeyi isteyeyim ki?” dedi.

“Madem acı çekmeyi arzulamıyorsun, sabahın köründe burada ne işin var? Çok mu mutlusun, sıkış tıkış otobüslerle yarı uykulu yolculuklarla bu dağın başına gelmekten? Sınavlara girmek, ders çalışmak, geceler boyu aç açık, uykusuz kitap başlarında kalmak sana çok mu keyif veriyor da böylesine sıkıntılarla boğuşup duruyorsun?” sınıfta kısa bir sessizlik oldu.

“Arkadaşlar!” dedim. “Hangimiz yapıyor olmakta olduğumuz işleri büyük bir keyifle ve hazla yapıyoruz. Hepimiz acı çekiyor ve o işle uğraşmaya da devam ediyoruz. Böyle düşündüğümüz zaman Fuzuli haklı değil mi? Eğer uğraşmakta olduğumuz işin derdi bizi sarmasa biz hiç o işle uğraşmayı seçer miyiz? Sever miyiz?” Ve peşinden anneyi örnek verdim.

“Bir anneyi düşünelim. Yedi gün, yirmi dört saat çocuğunun emrindedir. Yedirir, içirir, temizler, korur, kollar. Bu işi yapıyor diye ne maaş alır, ne sigortası vardır, ne de greve gitme hakkı! Ebedî bir köle gibi çalışır ve asla da şikâyet etmez. Ona bu dertten zevk aldıran nedir?”

Önce Dert Lazım

İşte Şeyh Galip’leri ancak bu bakışla anlarız gibi geliyor bana! Eğer insanda işini yapma derdi bulunmasaydı; öğrenci de sınava çalışma, annede çocuğa bakma kaygısı olmasaydı, işler nasıl yürür, çocuklar nasıl büyürdü? Demek ki bize öncelikle işimizin üzerinden hakkıyla gelmek için önce dert lazım. Bu derttir ki bizi acılarla yoğurur, uğraştırır da sonunda; öğrenci mezun olmakla, anne çocuğunu büyütmekle zevke ve rahata kavuşmuş olur! Yani bizler aslında tam da Şeyh Galip’in dediği gibi zevki, mihnetlerle yürüttüğümüz işlerin sonunda buluruz. Ne zaman derdini çekmediğimiz bir şeyin sefasını sürmeye kalkarsak sonunda mutlaka belli bir çapta acıyla yüzleşiriz: Mirasyedilerin hâlinde olduğu gibi.

Sabır Hâlleri Tersine Çevirir

Burada meselenin şu olduğu anlaşılıyor: Eğer bir işle uğraşmaya başlamışsak ve bizde o işin hakkını verme derdi varsa buna fevkalade sevinmeliyiz. Çünkü bu, o işin de bizi kendisine dert edindiği anlamına gelir. Yani muhakkak o işten yüz akıyla çıkacağız demektir. Yok, eğer bir işe girişmişsek de o işin üstesinden gelmenin zerre kadar kaygısını çekmiyorsak, yani dertsizsek hâlimize yanalım: Çünkü o işi elimize yüzümüze bulaştıracağız demektir.

Bu, her işte böyledir: Peygamberler peygamberlik işini yaparken çok büyük acılar çekerler; büyük eserleri veren sanatkârlar bu eserleri bir eli yağda, bir eli balda vermezler. Muazzam eserler, muazzam dertlerin ve ıstırapların çocuğudur.

Yukarıdaki beyitte Şeyh Galip şüphesiz kendi yüce yolculuğunu yaşayan insanların sıfatlarından bahsetmektedir. Bu insanlar dertte sevinci, sevinçte derdi bulurlar. Ama bu, onların öyleyken bizim de öyle olmayacağımız anlamına gelmez. Derinlemesine bakıldığında Şeyh Galip'in ifade ettiği hakikati yalanlamanın imkânı yoktur.

Bir hakikate daha dikkat çekmek lazım ki o da şudur. Acılar, ıstıraplar, dertler geçicidir. Sabırla, bütün o hâller tatlı meyveler bahşederler. Türkçemizdeki "sabreden derviş, muradına ermiş" sözü sanki bu sözlerin tefsiri gibidir. Hele hele de Fuzuli bu hâli o kadar güzel izah etmiştir ki:

Esîr-i derd olanlar rüzgârın inkılâbından
Eğer sabr etseler dermanların hem rüzgâr eyler

"Dertlere esir olmuş kişiler eğer sabrederlerse devirlerin geçmesi ve tersine dönmesiyle muhakkak dertlerine derman bulacaklardır."

Yani Fuzuli Türkçemizdeki meşhur tabirle diyor ki,

“zaman her derdin ilacıdır, ama biraz sabreyle”

Hacı Bayram Veli’nin işaret ettiği gibi: Gönül yanacak, yanacak ve sabırla yanmaya devam ederek sonunda derman bulacaktır:

Yandı bu gönlüm yandı bu gönlüm
Yanmada derman buldu bu gönlüm

Biz, bu yorumları yaparken, Sartre’ın şu cümlesindeki enderlerden olduğumuzu iddia etmiyoruz: “Yorumcunun kendisinin, araştırdığı yazardan daha ileride, onu tümüyle katetmiş, hanidir ondan biraz daha öne geçmiş olması gerekiyor, ama bu çok enderdir.”

Ama biz Dilthey’in Shakespeare’in tipleri için söylediğinin bütün büyük sanatkârların çizdiği tipler için de geçerli olduğu kanaatini taşımaktayız:

“Shakespeare’in tiplerinin hepsi çağdaştır; ama ‘her zaman öyle olma, kalma’ anlamında çağdaştır. Onda, ‘zamana özgülük’ denen şeye rastlanmaz; onda rastladığımız şey, ‘her-zamanlılık’tır.”

Ve ayrıca Gadamer’in “Yorumcu ve okur edebiyat yapıtı ile baş başa kaldığında, yapıt yorumcunun ve okurun önünde kendi tarihsel bağlamından soyutlanmış bir hâlde durmaktadır. Öyle ki genellikle sanat yapıtı, bu yönüyle sürekli şimdidedir.” Yorumunu büyük sanat eserlerinin şanına daha yakışır bulduğumuz için, metni ebedî şimdide tutma taraftarıyız. Aksi hâlde metinler tarihsel devrilerinin birer müze eşyası gibi, bir fosil hâlinde kalır ve ebedî şimdinin zevkiselimine asla hitap edemezdi.

Şeyh Galip’i veya Fuzuli’yi okuyunca eski insanların neden

“Allah dertsiz komasın!” dediğini daha iyi anlıyoruz. Bunu anlayınca da, asıl en büyük derdin dertsizlik (Türkçemizdeki o muhteşem tabirle gamsızlık) olduğu ortaya çıkmış oluyor. Bunun miktarının ne kadar olacağı sorulabilir: Eh, o da başınızın ne kadar kar kaldıracağına bakar!

DURSUN ALİ TOKEL

Dil ve Edebiyat Dergisi
Sayı: 750 Haziran 2014, S. 25-29

ŞEYH GÂLİB'İN BİR BEYTİNİN ŞERHİ

Klasik Türk şiirinin büyüleyici taraflarından biri de ilk bakışta kendisini ele vermeyen kapalı kutu mahiyetindeki beyitlerin çözümüdür. Bir beytin anlam dünyasıyla tanışan meraklı, onda kendisinden bir şeyler bulmasına bulur elbet ama belli bir bilgi düzeyine erişmiş olanlar çok daha zengin bir iklimle karşı karşıyadır.

Beytin görünen anlamına bakıp bundan hareketle yorumlar yapmak, beytin ana fikri üzerine düşünceler ileri sürmek, hatta beyti oluşturan mazmun ve mefhumları ele alıp

sayfalar dolusu çıkarımlarda bulunmak pek zor değildir fakat iç içe geçmiş anlam örgüsüne sahip bir beytin size başka neler söylediğini tam olarak kestirmek epey zordur. Şerh adı verilen müstakil saha da böylesine anlam yüklü beyitleri çözmek için vardır.

Şerh deyince sadece beyitte geçen kelimelerin ilk anlamlarından hareketle yorum yapmayı kastetmiyoruz. Gül geçen yerde sevgiliden, bülbül görünce âşıktan, selvi varsa uzun boydan dem vuran açıklamalar bir beytin anlaşılması için elbette gereklidirler, ancak öyle beyitler vardır ki sakladıkları gizli anlamlarla şerhe layık olma sıfatı kazanırlar. Divan şiirinin nevi şahsına münhasır isimlerinden Şeyh Gâlib (ö. 1799), bu tür beyitlerinden birinde şöyle buyurur:

Sen de bâr olma sabâ şem'imize
Siklet-i perr-i meges bestir bes

Söz konusu Şeyh Gâlib ise şerh edilmeye layık bir beyitle karşı karşıya olma ihtimalimiz yüksektir. Nitekim ilk bakışta on kelimeden oluşan bu beyit, bir "sehl-i mümteni" harikasıdır. Sebebine gelince: "Ey sabah yeli! Mumumuza sen de yük olma! Sinek kanadının verdiği ağırlık zaten yetiyor!" anlamındaki beyitte geleneğin getirdiği bütün imkânları kullanan bir ustalık vardır. Şairin kelimelere yüklediği anlamlar, ilk bakışta kendisini ele vermeyen bir anlam dokusu oluşturur. Üstelik beyti oluşturan yapılar tek tek ele alındığında üstün bir söyleyiş yeteneği öne çıkar.

Öncelikle Arapça bir kelime olan sabâ, Türkçede "tan yeli" adıyla anılan bahar rüzgârının adıdır. Şairlerin umut taşıyıcısı olan bu rüzgâr, gelenekte de "âşığın habercisi" lakabıyla anılır. Sevgilinin kokusunu uzak diyarlardan getirip âşığın dimağına yaydığı için onlarla arasında sıkı bir bağ vardır. Sabah vakti herkes uyurken sessiz sedasız eser, sabaha karşı uykusuz ve bekleyiş içindeki gözlerle dışarıya

bakan âşığa sırdaşlık eder. Yaralı bedenine şifayı sevgiliden gelecek habere bağlayan Fuzûlî (ö. 1556), tan yelinden memnuniyetini;

Sabâ lutf ettin ehl-i derde dermândan haber verdin
Ten-i mecrûha cândan câna cânândan haber verdin

diyerek dile getirir. Bâkî (ö. 1600) ise

Bir haber ver ey sabâ n'oldu gülistânım benim
Kimler ile salınır serv-i hırâmânım benim

deyip sevdiğinin hâlini, gül bahçesinde kimlerle salındığını tanyelinden sorar. Görünen o ki tan yeli, âşıkla maşuk arasındaki en önemli iletişim aracıdır.

Beyti oluşturan kelimelerden şem‘ ise "mum" demektir. Âşıkların sevgilinin parlak yüzünden mahrum geçirdikleri karanlık geceler, bir başka dert ortağı olan mumla aydınlanır. Elektriğin henüz icat edilmediği eski devirlerde geceleri yazılan hüzün dolu şiirlerin sırdaşı olan mum; âşığın hemen yanı başında olmasının bedelini, yakıcı ahlarla eriyerek öder. Nitekim Bursalı İffet (ö. 1840),

Bulunur hâsılı her sînede bir sûz u güdâz
Kimisi şem‘-i şebistân kimi pervâne geçer

derken mumun bu içten içe yanışına gönderme yapar. Sözlüklerde "ağırlık" anlamına gelen siklet, günümüz Türkçesinde bir boks terimi olarak "ağır sıklet", "tüy sıklet" gibi birleşik kelimeler yoluyla karşımıza çıksa da onun gelenekteki yeri daha farklıdır. Sözlüklerde "yemeğin verdiği ağırlık" yahut "uyuklama hâli"yle karşılanan kelime, Şeyh Gâlib'in beytinde "sinek kanadının verdiği ağırlık" anlamındadır.

Beyitte geçen sinek ise sıradan bir sinek değildir. Meges

kelimesi; iki kanatlı böceklere verilen genel ad olmakla birlikte, mumla birlikte kullanılması “pervane”ye gönderme yapmak içindir. Mumun etrafında kendisini tamamen yakana dek dönen pervanenin kanat çırpışları, zaten dertli olan âşığı biraz daha üzer.

Burada devreye giren bâr kelimesinin, sözlükteki birçok anlamından biri de “yük”tür. Beyit tüm bunların ışığında ele alınacak olursa Şeyh Gâlib, birdenbire esmeye başlayıp canını sıkan tan yeline şöyle seslenmektedir: “Ey tan yeli! Gecemizi aydınlatan mumumuz için pervanenin kanat çırpışları yetiyor da artıyor bile, bir de sen esip yük olma!”

Beytin bu manası, divan şiiri geleneğini bilenler için pek yabancı olmasa gerektir. Ancak usta şairin düşündüğü anlam bu sonla bitecek kadar sınırlı değildir. Biraz kalıp bir ifade olacak ama tekrarlamakta fayda var: Divan şairleri bir beyti yazarken kelimelerin seçiminde oldukça titiz davranırlar. Şairin söylemek istediği ikinci ve kimi zaman üçüncü anlamlar, aynı kelimeleri bambaşka bir düzen içinde ele alınca ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu beyitte geçen sabâ, perr-i meges, bâr ve siklet kelimeleri aynı zamanda birer musiki terimidir. Şeyh Gâlib, beyti yazarken bu musiki birlikteliğini de göz önünde bulundurmuştur.

Sabâ, Türk musikisinde kullanılan en eski makamlardan biridir. Kökeni çok eskilere dayanır. Meraklısının sabah olurken dinlediği sabâ makamı, -bu yüzden olsa gerek- halk arasında sabâhî (sabaha ait/sabahlık) ismiyle de anılır. Dinleyenlerin yüreğini titretir, âşıkların gönüllerini yakar. Pişmanlık, hüzün, acı ve inceden inceye yakınmaların tercümanıdır. Üstelik geçmek bilmeyen dertli gecelerin sessizliğini hazin bir nağmeyle yırtan sabah ezanı da bu makamda okunur.

Saba yeli ile saba makamının bir arada anılması şairlerin pek sevdiği kelime oyunlarındandır. Nehcî’nin (ö. 1680)

“Gönlüm bütün makamları geziyor, sabada kalıyor. Bir türlü durmak bilmiyor, bir acayip havada/heveste kalıyor” anlamına gelen

Gezer cümle makâmâtı sabâda bestedir gönlüm
Karârı yok aceb özge hevâda bestedir gönlüm

beytinde sabâ ile hevâ’nın hemen yanına beste kelimesini yerleştirmesi bu ilginin bir sonucudur. Perr-i meges yani sinek kanadı da bir başka makamın adıdır. Başta Mütercim Âsım’ın (ö. 1820) Burhân-ı Kâtı Tercümesi olmak üzere muteber Farsça-Türkçe sözlükler, neyzen usullerinden biri olan perr-i megesin yürek parçalayıcı ve gönül titretici özelliklere sahip olduğunda birleşir. Mevlevi olan Şeyh Gâlib’in ney sesine ne kadar meraklı olduğunu düşünürsek beyitte sabâ makamı ile perr-i megesin bir arada kullanılmasına şaşırmamak gerekir.

Bir anlamı da “defa, kere, kez” olan bâr, aynı zamanda bir tür sazın ismidir. “Bâr”ın eş anlamlısı olan “gâh” kelimesi yegâh, dügâh, segâh ve çârgâh gibi zaman anlamı taşıyan makam isimlerinde hep vardır.

Siklet kelimesi, hüzünlü ve acıklı bir parça çalarken dinleyiciye çöken duygulu ruh hâlini ifade eder. Beyitte geçen “bestir bes” ünleminin ve beytin genelindeki “s” ve “e” ses yinelemelerinin kattığı vurgu da dikkat çekicidir.

Öte yandan şem‘, Divan şiiri geleneğinde ve bilhassa tasavvufi edebiyatta açık istiare ile “gönül” kavramını karşılar. Mevlevilerde gönlün şem‘ ile somutlaştırılması yaygındır. Söz gelimi yine Şeyh Gâlib’in meşhur

Bir şu‘lesi var ki şem‘-i cânın
Fânûsuna sığmaz âsumânın

beytinde şem‘, ilahi aşk ateşinin alev alev yandığı ve

gökyüzü fanusuna sığmayan bir gönlü temsil eder. Bir başka Mevlevi şair Sâkıb Dede (ö. 1735) ise

Fânûs-ı hayâl-i yârdır ten
Şem'idir anın bu cân-ı rûşen

diyerek bedenini sevgilinin hayal fanusuna, aşkla aydınlanan gönlünü de muma benzetir.

Buna göre beyitte; sevgiliyle geçen günlerini özlemle anan, bir an önce ona kavuşma hasretiyle yanıp tutuşan umutsuz bir âşık vardır. Bir yandan hazin hazin çalan ney sesinin verdiği ağırlığın üstüne, bir de sabâ makamının getirdiği ürperiş çökmektedir. Ortaya çıkan sahneye göre, pervanenin kanadı mum alevini nasıl kımıldatıyorsa ney sesi de âşığın gönlünü öylece titretir. Artık bize de beyte şu ikinci anlamı vermek kalır:

"Ey saba makamı / sabah ezanı! Gönlümüze sen de yüklenme! Perr-i meges / sinek kanadı makamının verdiği ağırlık yetiyor da artıyor bile!"

Sevgilisinden ayrı bir tür zindan hayatı süren şair; sabaha karşı duyulan sabah ezanı/saba makamı ile ağır aksak çalan ney sesinin verdiği yanık sesten hüzünleniyor, bunu da böylesi derin ve ince bir beyitle dillendiriyor. Beytinin anlam çerçevesini oluştururken, beyti okuyan herkesin ondan bir şey almasını amaçlıyor ve bunda da başarılı oluyor.

Divan şairleri için "kelime işçileri" derler. Bu tabirin en çok yakıştığı isimlerden biri de Şeyh Gâlib'dir. Az sözle çok şey ifade etmeyi defalarca başaran usta şair, bu beytinde de zekâsını konuşturmuştur. Şiirdeki yeteneğinin farkında olan şairin,

Zannetme ki şöyle böyle bir söz
Gel sen dahi söyle böyle bir söz

şeklindeki seslenişi beylik bir söyleyişten daha çok bir gerçeğin dışa vurumu olsa gerektir.

OZAN YILMAZ

Türk Dili Dergisi, Kasım 2017,
Yıl: 68 Sayı: 791, S. 55-58

ŞEYH GALİB'TE İNSAN TELAKKİSİ

Şeyh Galib klasik edebiyatımızın son büyük şairi olarak kabul edilir. Hayatı boyunca Mevlevi kültürü içerisinde bulunmuş ve nihayetinde Galata Mevlevihanesi'nin postnişinliğini de yapmıştır. Ehl-i tarik bir şair olmasının yanında III. Selim'le olan dostluğu bakımından da dikkat çeken bir isimdir. Hem dönemin büyük şairi olması, hem Galata Mevlevihanesi Şeyhi olması hem de dönemin sultanıyla yakın ilişkileri dolayısıyla devrinde etkin ve karizmatik bir isim olarak telakki edilmektedir. Şeyh Galib bu karizması neticesinde mesleği ve kendi estetik anlayışı doğrultusunda yaşadığı dönemin sorunlarına eğilmiş, bu sorunlara ilişkin mutedil bir üslupla çözüm önerilerinde bulunabilmiştir.

Bilindiği gibi, Şeyh Galib'in yaşadığı 18. yüzyıl dünya

genelinde bir krizin doğum sancılarının çekildiği çağdır. Aydınlanmanın bütün gücüyle Avrupa'yı kuşattığı ve hâkimiyetine aldığı bir dönemdir. Geleneksel dönemin sona erdiği ve insanın bir yüzyıl sonraki büyük krizine dair şaşkınlıkla boğuşmaktadır. Sanayi devrimi gibi gelişmeler dünyanın bütün siyasi düzenini değiştirmekteyken Aydınlanma da topyekûn bir zihniyet değişimine neden olmaktadır. Batı'da her alanda ciddi bir dönüşümün olduğu bu yüzyılda Doğu teknolojik ve siyasi dönüşümler doğrultusunda gittikçe artıp derinleşecek bir krizin ilk semptomlarıyla karşılaşmaktadır. Zihniyetin ve elbette arkasında topyekûn insanın tehdit altında olduğunu henüz idrak edememiştir.

Doğu'yla birlikte Osmanlı da aynı kadere mahkûmdur. Devlet-i Âliye'nin elitleri mukadder ve mutlak bir değişimin muhtemel tehditlerinin teknolojik ve siyasi düzlemdeki bir takım ıslahatlarla bertaraf edilebileceğine hükmetmiştir. Kanuni'den itibaren fark edilmeye başlayan bu değişime karşı ilk tepkiler bu yüzyılda ortaya çıkmıştır. Lakin onlar da fazlasıyla yetersiz kalmıştır. Her ne kadar sultana verilen layihalarda liyakat, ahlak gibi bir takım izaha muhtaç kavramsal değiniler olsa da topyekûn bir insan meselesi hiçbir zaman tartışılamamıştır. Bu dönemde bir felsefi sorun olarak insandan ziyade devletin kurtarılması üzerine yoğunlaşılmıştır.

Şeyh Galib'in yetiştiği çağ, tarihimizde bir ıslahat devri olarak anılır. Askerlik ve politika alanında birbirini kovalayan başarısızlıklar, imparatorluğun ve tebaasının özgüvenini sarsmış, Batı'ya ayak uydurmak gibi çok katmanlı ve telaşa gelmeyecek bir zorundalığın farkına varılmıştır. Bu farkındalığı icraata geçirerek devleti kurtarmaya çalışan III. Selim meseleyi tüm veçheleriyle değerlendirmenin gerekliliğini idrak etmiş ve farklı alanlarda uzmanlaşmış isimlerden bir takım layihalar talep etmiştir. Gelen teklifler doğrultusunda da askeriyeden eğitim sistemine kadar her

alanda geniş ıslahat hareketlerine girişmiştir.

Burada III. Selimle yakın dostluğu bulunan ve her fırsatta kendisini desteklemekten geri durmayan Şeyh Galib'in dönemin sorunları çerçevesinde insan anlayışını değerlendirmeye çalışacağız. Elbette klasik dönemin yüksek bir üsluba ve derinliğe sahip büyük bir şairini, hele bir de insan anlayışıyla değerlendirmek bu yazının çok ötesinde bir gayret ve mesai gerektirmektedir. Ancak onun meşhur terci-i bendi üzerinden insan anlayışına dair bir takım notlar düşülmesi de mümkün görünmektedir.

Arnold Toynbee tehdide maruz kalan medeniyetlerin kendilerini korumak için gösterdiği reaksiyonları iki kavram üzerinden izah eder: Zelotizm ve Herodianizm. Zelotizm tehdide uğrayan cemiyetin kabuğuna çekilip gelenekçi olması, herodianizm ise düşman medeniyetin silahlarını kullanarak mücadele etmesidir.

Şeyh Galib bu hususta her iki kavramı da içeren sahih bir tepkinin şairidir. Gelenekli bir şair olarak kendi geleneğinin terbiyesi ve usulünü terk etmez. Lakin geçmişe takılıp kalmak yanlısı da değildir. Onun şiir diline dair yenilik ve sadelik taraftarı olmasıyla Islahat Padişahı Sultan III. Selim taraftarı olarak arzıendam etmesi aynı hâlin tezahürüdür. Lakin şu da bilinmelidir ki Osmanlı şiirinin ya da düşüncesinin devrimci bir tabiatı yoktur. Tabiricaizse Osmanlı şiiri ve düşüncesi evrimsel bir süreç takip eder. Ağır ağır ilerleyen ve nesilleri kucaklayan bir yenilenmenin taraftarıdır. Elbette Şeyh Galib de, en önemli temsilcilerinden biri olarak, bu tavrın insanıdır.

M. Kayahan Özgül'ün ifadesiyle gelenekli Osmanlı şiiri ilerlemez; dört boyutta genişleyerek gelişir. Dikey bir seviye hattında yukarıda entelektüele, aşağıda halka; yatay bir zaman düzleminde de her iki yöne doğru daha derine… Şiir yenileşme sürecini yaşarken de gelişmeye ilaveten

değişir; fakat dönüşmez.

Şeyh Galib, Özgül'ün izah ettiği bu sürecin mühim örneklerinden biridir. Onun geleneğe dair sadakati ve titizliği dikkat çeker. Önceleri Nedim, çağdaşlarından Muvakkitzade Pertev Efendi, Leskofçalı Galib ve sonraları Şinasi gibi klasik divan tertibinde farklı türleri görmezden gelerek şiirler yazması düşünülemez.

Diğer yandan çağdaşı Nâbî gibi yalnızca Hikmet ağırlıklı şiirlere de itibar etmez. O geleneğin çizdiği çerçevede bir divan tertip ederken yenileşmeyi de kontrollü ve özgüvenli bir şekilde devam ettirir. Tepkisel ya da nispeten devrimci bir anlayışın değil, itidalin şairi olarak tezahür eder. Sözünü geleneksel türlerin belirlediği çerçevenin içerisinde herhangi bir heyecana prim vermeden söyler. Takdir ederken ölçülü, tenkit ederken anlayışlıdır. Onun şiire bakışıyla insana bakışı paraleldir. İnsana dair uyarılarını, beklentilerini ve tespitlerini de aynı geleneğin mutedil ikliminde yapmaya özen gösterir.

Lakin bu itidal ve titizliğe riayet ederken söylemek istediğinden de geri durmaz. Özgül'ün yerinde tespitiyle genişleyen bir şiir evreninde geçmişi incitmeden ya da geleceği yüceltmeden anın hakkını vererek yazmaya devam eder. Böylesi bir çağda şiirlerini böylesi mutedil bir üslupla kaleme alan şairin insani krizin bertaraf edilebilmesi yönündeki gayreti de bu yüzden görülmeyebilir. Bugünün körlüğü geçmişin hakikatini örtmeye yetmez elbette. Ama geçmişe dair değerlendirme yaparken de ziyadesiyle dikkatli ve rikkatli olmak icap eder. Hem klasik edebiyatta hem de turuk-u aliyenin en mühim kollarından biri olan Mevlevilikte temayüz etmiş bir ismin eserlerini değerlendirmek için de aynı dikkate ihtiyaç duyulur.

Biz de bu dikkatle Şeyh Galib'in meşhur terci-i bendi çerçevesinde onun insan anlayışına dair notlar düşmeye çalışacağız.

Şeyh Galib,

Ey dil ey dil niye bu rütbede pür-gamsın sen
Gerçi vîrâne isen genc-i mutalsamsın sen

diye başlayan terci-i bendinde kendi gönlünün şahsında, yorulmuş ve hastalanmaya yüz tutmuş bir devletin hastalığıyla malul dönem insanına seslenmektedir. Mevlevi bir şair ve mürşid-i kâmilin insana dair kurduğu söylem elbette ki genelde İslam'ın özelde ise Hazreti Mevlânâ'nın belirlediği çerçeve içerisindedir. İlk bakışta aynı şeyleri söylemektedir. Lakin söz söylendiği dönemle mukayyettir ve çağın idrakine, izanına göre değişebilir. Bu minvalde, Şeyh Galib de tabiri caizse çağlar boyunca değişmeyen hakikati kendi kabından ikram etme yoluna gitmiştir. Onun özgünlüğü de ustalığı da buradadır.

İslam geleneğinin insana bakışı her dönemde aynıdır. İnsan yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Gayesi de Allah'ın rızasını kazanmaktır. Hazreti Mevlânâ'ya göre insan ancak fizik ve metafiziğin uyumuyla kemale erebilir. Yeryüzü bir imtihan merkezidir. İmtihanlar çeşit çeşittir. İnsan bütün bu imtihanları kendisinden gizlenen ilahî cevher marifetiyle geçebilir. Şeyh Galib, terci-i bendin ilk dizesinde "genc-i mutalsamsın sen" derken bu ilahî cevheri imlemektedir.

Bilindiği gibi "İnsan" etimolojik olarak "üns" ve "nesy"i mündemiçtir. Arapçada "üns" "ülfet" ve "alaka" manalarına gelir. "Nesy" ise "gaflet" ya da bildiğini unutmak anlamlarına gelmektedir. Yani "üns" insanın ünsiyet ve irtibat kabiliyetini imlerken "nesy" ise onun gaflete düşüp, ahdini unutabileceğine ve yaratıcısına asi olabileceğine işaret eder.

Etimolojik olarak her iki anlamı da kapsayan "insan" kavramının tanımı Mevlânâ'nın tanımıyla örtüşür. Mevlânâ'ya göre insan ulvilik ve süfliliğin, akıl ve şehvetin buluşma noktası olup, bütün problemlerine rağmen varlıkların en

değerlisidir. Hazreti Mevlânâ'nın izinden giden Şeyh Galib varlıkların en değerlisi olan insana "cümle-i akvamsın" diyerek Mevlânâ'nın görüşleriyle uyum içinde olduğunu göstermektedir.

Ruhsun nefhâ-i Cibril ile tev'emsin sen
Sırrı Hak'sın mesel-î Îsi-i Meryemsin sen

İnsan Allah'ın sanatının en önemli eseridir. Eşrefi mahlûkat yani yaratılmışların en şereflisidir. Şeyh Galib bunu kendi ifadesiyle anlatmaya çalışırken "Nefha-i Cibril ile tev'em"dir der, yani ruh-i ilahînin nefhasına sahiptir. Kendisinde Allah'tan bir soluk vardır. Tam da bu yüzden yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Allah'ın sıfatlarının mazharıdır. Bu Şeyh Galib'in deyişiyle "Sırr-ı hakk"tır.

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-î dîde-i ekvân olan âlemsin sen

Zatına hoşça bakması gereken insanın değeri tam da buradadır. Yaratılmışların göz bebeği olarak Allah'ın iltifat ve itibar ettiği insanın kendisine bakışındaki sıhhat âlemi neyse o olarak görebilmesindedir. Kınalızâde de hikmeti bu şekilde tanımlar. Zamanın ve mekânın değişmeleri, buhranlar, krizler, belalar ya da saltanatlı günler bu bakışı etkileyemez. Bu bakışın sıhhatiyle insan görebilir ve eyleyebilir. Nesnelerin ardındaki hakikati yine bu sahih bakış sayesinde idrak edebilir.

Şeyh Galib'in bu bakışını Victoria Holbrook gayet güzel izah edebilmiştir. Galib'in Namık Kemal'e kıyasla Allah-Birey ilişkilerine yoğunlaştığını zikreder. Mukayesede Namık Kemal'i kullanıyor olması manidardır. Tanpınar'a göre İslamcılığın şampiyonu sayılan ve kendisinden sonraki dönemlerde de etkisini istikrarlı bir şekilde sürdüren bir figür olarak Namık Kemal şahsi tecrübesiyle var olan ve kendiliğinden sorumlu olan insandan ziyade halk-millet-

devlet bağlamında nesneleşmiş, neferleşmiş bir insana vurgu yapar. Şeyh Galib'in aksine insanın ufkunu yeryüzüne indirip onu daha basit bir düzlemde yeniden değer/siz kılmaya çalışır. İnsanı ontolojik bir varlıktan ziyade siyasi bir figür olarak değerlendirmek yanlısıdır. Bu minvalde insanı yatay bir düzlemin nesnesi hâline getirir. Bakışındaki sıhhat bozukluğu insana dair düşüncesini de etkilemiştir.

Oysa Şeyh Galib gelenekli bir şair olarak geçmişin tecrübesiyle mücehhez ve müzeyyendir. Geçmişe takılıp kalmaz, geleceğin anlamsız heyecanıyla da malul değildir. Kendi anının derdini taşır ve kendi anının şiirini söyler. İnsanın dikey bir düzlemde değerlendirilmesi ve onun değerler manzumesiyle birlikte varlığını inşa edebileceği görüşündedir. Bu dikey düzlemde zaman ve mekân ne kadar değişirse değişsin insan hep aynı düzlemde aynı dertle kaim olacaktır. Piri Hazreti Mevlânâ gibi, Allah-İnsan irtibatına vurgu yaparak, asıl gayenin ahlaki anlamda "insan-ı kâmil" modeline ulaşmak olduğunu ifade eder.

Bunu yaparken kendi standartlarından vazgeçmez. Dünyayla arasındaki ilişki de ümit ve endişenin ötesinde bir itidal hâkimdir. Devrin sultanıyla yakın bir ilişki kurar lakin patronaj sistemini kabul etmez. Devletle arasındaki ilişkide denge gözetir. Bu dengenin kerteriz noktasını da kendi irfani zemini üzerine inşa eder. Şeyh Galib bir mürşid-i kâmildir. Muhatabı insandır. Lakin onu fikir/teori düzleminde tartışmanın ısrarını vurgular. Gündelik hayatta yürüttüğü seyr-i sülukun pratik taraflarını şiirine taşımaz. Bütün çağlarda ve coğrafyalarda diri kalabilecek bir dilin peşindedir. Çünkü onun görüşünde insan küçük âlemdir ve zamanın mekânın ötesinde bir fikir olarak hayatına devam eder. Çok daha pratik amaçlarla kendi dervişleri için hazırladığı söylenen Es-Sohbet-i Sufiyye adlı eseri dahi bu evrensellik iddiasını bünyesinde barındır. Bir tarikat şeyhi olarak insan yetiştirme mesaisinin ötesine geçip daha geneli şamil bir şiiri inşa eder.

Geleneksel İslam toplumlarında tekkelerin toplumsal hayatın ana kaynaklarından biri olduğu herkesin malumudur. Orada yetişen insan hayatın her alanında kâmil bir birey olarak görevini hakkıyla yerine getirebilecek kudrete, ehliyete ve liyakate sahip olabilmesi öngörülmektedir. Lakin tarikat düz anlamıyla devlete ya da belli bir organizasyona adam yetiştirme kurumu değildir. Orada yetişen, pişen insan ait olduğu topluma, döneme, çağa ya da teşkilata sadakatinde kemale ermiş insan olduğu için böylesi bir mümbit kaynak olarak çağlar boyu hayati bir boşluğu doldurabilmiştir. Şeyh Galib'in döneminde de azalarak da olsa bu düstur devam etmektedir. Kayahan Özgül'ün ifadesiyle devletin kaderini değiştirebilecek, meşrutiyetin, anayasanın, kamuoyunun oluşmasını sağlayacak insanların büyükçe bir kısmının yolunun tekkelerden geçmesi, tesadüfle açıklanamaz.

Lakin devir değişmeye başlamıştır. Yine tekkelerdeki özgür ortamın sayesinde de olsa kısa bir süre sonra çok daha profan bir şair ve udeba kesimi etkisini göstermeye başlamıştır. Şeyh, dede, imam ve vaiz gibi isimlerin yerini daha dünyevi şairlerin aldığı gözlemlenir. Kayahan Özgül bu minvalde bir profanlaşmanın neticesinde hikemî şiirin yükseldiğini ve hatta Nâbî ve onun mektebinden yetişen dindar şairlerin de bu ekolün temsilcisi ya da destekleyicisi olabildiklerinden söz eder. İşte Şeyh Galib şiirinde bu tehlikeyi görür. İnsanın geleneğin düsturuyla var olabileceğinde ısrar eder. Yeri gelmişken değinmek icap ederse onun Hüsn-ü Aşk adlı eseri Hüsn ve Aşk arasındaki ilişki özelinde baştan sona bir insanın nasıl kemale ulaşacağının hikâyesidir.

Şeyh Galib'in Nâbî'nin hikemî şiirine ve onun patronaj sisteminin gölgesinde şairliğini yürütmesine itirazı da bu bağlamdadır. Devletle arasındaki mesafede dengeyi gözeten Şeyh Galib Nâbî'nin şahsında hikemî şiire itiraz ederken de ehliyet ve liyakate sadakat gösterilmediği yerde

hikmetin gölgesindeki profanlaşma ihtimalini ve yeni profan insanı görüyor gibidir. Elbette hem Hüsn-ü Aşk'ta hem de divanında bu ihtimale karşın geleneğin insanına taraf bir tavır takınmaktadır.

Kayahan Özgül Osmanlı'da ulema, umera, rical-i devletin karakteristiklerinin bir yere kadar takip edilebileceğini lakin sıradan insan tipini belirlemenin zor olacağını ifade eder. Gelenekli toplumlarda sembolik ve elit bir dilin ve üslubun revaçta olması küçük insanın, sıradan insanın metinde görülmemesini ya da ihmal edilmesini beraberinde getirir. Lakin bunu bir eksiklik olarak değil de hiyerarşisi ve sınıfsal temeli sağlam bir toplumun kendini ifadedeki titizliği olarak okuyabiliriz. Bu titizlik temelde teorik bir anlatımı dayatmaktadır. Dönemin şairi her ne maksatla olursa olsun, ait olduğu geleneğin kemalinden dolayı sıradan, küçük insanı konu edinmez belki ama onu da doğrudan etkileyebilecek bir insan ideasını tartışır. Böylece hem genel ve evrensel bir çerçeve çizer hem de çağlar ötesi bir dirilik kazanır.

Şeyh Galib'in bugün de büyük bir şair olarak kabul edilmesinin en mühim sebeplerinden biri bu hususlardaki ustalığıdır. Şeyh Galib'in şiire has titizliği Özgül tarafından da zikredilmiştir. Özgül, 18. yüzyılın klasik şiir tarihinin en fazla şair yetiştirdiği ama yalnızca Nedim ve Şeyh Galib'i kabul ettirebildiği bir yüzyıldır derken bu titizliğin hakkını teslim etmiştir. Hâliyle Şeyh Galib'in insana dair hassasiyeti de bu titizlik mesabesinde olacaktır.

O insanın, emanetçisi olduğu kutsal ruhun sorumlusu olarak ve potansiyeliyle tartışılması taraftarıdır. İnsanın maddi yanıyla değil özüyle yani ruhuyla değerlendirilebileceğini ve ancak bu şekilde zamanın ve mekânın ötesinde bir bakışa sahip olabileceğini savunur. Yalnızca burada konu edindiğimiz terci-i bendinin dahi onun insana dair fikrinin hülasası olabileceğini söylemek çok da iddialı olmaz kanaatindeyim.

Merteben ayn-ı müsemmâdadır esmâ sanma
Merciin Hâlik-ı eşyâdadır eşyâ sanma

Galib'in bu beytinden insanın yaratılmış bir varlık olarak, maddi anlamda sahip olduğu hususiyetler ve meziyetler sebebiyle değil bilakis bu sebepleri ona veren, kendi ruhundan ona ruh üfleyen Allah'ın varlığından ve cömertliğinden dolayı yeryüzünün halifesi olduğunu anlarız. Burada Allah'ın bütün isimleri Âdem'e öğrettiğini belirten ayete işaret edilmektedir. Bu ayetin ışığında insana asıl itibarını kazandıran hususun esmayı bilmesi değil, Allah'ın bu isimleri öğretmek için insanı tercih etmesi ve insana iltifat etmesidir.

Şeyh Galib tam bu hakikate olan imanı ve itimadıyla "cihanda itibarım varsa sendendir" diyebilmektedir. Şeyh Galib'in derdi dünyanın geçiciliğini idrak eden ama dünyadan geçip giderken hoş bir sada bırakmanın da gerekliliğini farz kabul eden bir insandır. Şairliğinde de, kendi şeyhliğinde de, III. Selim'le olan dostluğu neticesinde sahip olduğu aydın kişiliğinde de yeniden bu insanın hâkim olması için gayret eder.

Gördüğün emr-i muhakkakları rü'yâ sanma
Başkasın kendini sûretle heyûla sanma

Mevlânâ dünyada insanın başına gelebilecek her şeyin bir hayalden ibaret olduğunu, insanın yaşadıklarının ve hissettiklerinin, barışın ve savaşın hatta övünmenin ve yerinmenin bile dâhil edilebileceğini ifade etmektedir. İslam dinine göre hakiki âlem bu dünya değildir. Bu dünya bir oyun ve eğlenceden ibarettir. İnsan bu dünyada bir aldanma içerisinde olabilir. Galib buradaki aldanmayı tarif ederken dünyanın aldatıcılığından değil, insanın kendi değerine olan inancından şüphe etmeye başladığında ortaya çıkan bir aldanma olduğunu söyleyerek şiirin muhatabını uyarmaktadır. Şeyh Galib heyulanın zahirdeki

heybeti aldatıcıdır der ve Osmanlı insanının bu aldatıcılığın büyüsüne kapılıp kendisini unutmasına gönlü elvermez. Dönemin Osmanlısının Batı karşısındaki şaşkınlığı ve endişesi hatırlandığında bu beytin anlamı daha da genişler.

Berk-ı hâtıf gibi bû kayd-i sivâdan güzer et
Erişen hâr u hasa âteş-i aşkı siper et

Şeyh Galib önceki beyitlerde insanın ne olursa olsun ümitsizliğe düşmemesi gerektiğini, yoksa yolunun bela sahrasına düşeceğini ifade ettikten sonra bu bela sahrasına düşmemek için tutunacağı dalı işaret eder. Bu dal aşktır. Aşk ile Allah'ı seven O'nun tarafından sevilmeyi de hak eder. Galib Allah'tan gayrı bütün varlıklardan, çakıp sönen, gelip giden bir şimşek gibi geçip gitmesi gerektiğini ifade eder. Ve bela sahrasından üzerine esen rüzgârla gözünü körelten çer çöpe karşı aşk ateşini siper etmesini tavsiye eder.

Sonuç:

Şeyh Galib'in büyük bir medeniyetin mensubu olarak söyledikleri elbette ki o medeniyetten ayrı olarak değerlendirilemez. Başta da söylediğimiz gibi onun insan anlayışı genelde İslam'ın özelde ise Mevleviliğin insan anlayışıdır. Lakin bunu başka bir dille, başka zevkle söylemiştir. İlaveten Şeyh Galib'in yaşadığı devrin hususiyeti de göz önünde bulundurulduğunda onun çözülmeye yüz tutmuş insana kendisini hatırlatıyor olması ve bunu geleneğin görkemli adabını terk etmeden yapıyor olması başlı başına özgünlük olarak da okunabilir. Bu özgünlük çağdaşı olan Nedim ve Nâbî'yle mukayesesinde daha da belirginleşir.

Divanına tevhit, münacat, naat ve mersiye gibi türleri almayarak profanlaşmaya yol açan Nedim'in aksine bütün türlerde eser verdiği gibi Nâbî'nin hikmet ağırlıklı yakla-

şımına da yüz vermez. O bu ikisinin ortasında bir yolu takip eder. Geleneğe divanında yer açar ama uzatmaz, divanında hikmeti de konu edinir ama onun karşısına kararında bir ironiyi koymayı da ihmal etmez. Bu yaklaşımı insanın dünya hayatındaki yerinin neresi olacağına dair bir çerçeve çizer. Ahireti arzulayan ama bu dünyayı da onu yaratandan dolayı seven, teslimiyetinde kemali arayan ama kendi cüzi iradesinin hakkını vermeye gayret eden bir insanı takdim eder.

Şeyh Galib insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak arzıendam ettiğini söyler. Kendisinde var olan ruhun zamanın ve mekânın ötesinde bir hayatiyete ve kudrete sahip olduğunda ısrar eder. İnsanın zaman ve mekânla mukayyet bir bedenin içerisinde olması onun imtihanıdır. Lakin o bir bedenden ibaret değildir. Kendisini saran parmaklıkları, kuşatan kafesi ruhu ve aklıyla aşabilir. Muhatap olduğu imtihanın zorluklarını kendine dönerek, kendini hatırlayarak ve özündeki cevhere sahip çıkarak aşmak durumundadır.

Güzellik ve aşk Şeyh Galib'te insanı uçuran iki kanattır. Onun en mühim eserine Hüsn-ü Aşk ismini vermesi de bu şekilde düşünülmelidir. Hüsn-ü Aşk'ta insanın tekemmülünü hikâye ettiği açıktır. Bu kemal sürecinde güzellik ve aşkın yeri mühimdir. İnsan vazifesi icabı dünyayı ve kendisini güzelleştirmekle mükelleftir. Bu gayeyi yerine getirirken de aşk ile yapması gerekmektedir. Sahih bir geleneğin temsilcisi olan Şeyh Galib insanın ihtiyaç duyduğu aşkın dikey bir düzlemde onu ayakta tutacak, ona yol aldıracak ilahî aşk olduğunu açıkça söyler.

İsmet Özel Yunus Emre'den günümüze insan meselesi sadece şiir içinde tartışılabilmiş, şiir içinde zikredilmiş bir meseledir der. Özel, bu görüşünden sonra Homeros'tan bahsederek, Yunan milletini ve insanını Homeros'un yarattığını söyler. Yani dağınık ve ortak bir kanonu olmayan

bir milletin küllerinden yeni bir millet ve insan oluşturur Homeros. Şeyh Galib de bir kırılmayla karşı karşıya kalan Osmanlı toplumunda yeni bir soluğun, tavrın ve insanın arayışındadır. Onun geleneksel düşüncenin imbiğinden geçirerek sunduğu insan anlayışından etkilenen oradan yola çıkarak döneme yeni bir insan tipi arayışı ziyadesiyle mühimdir. Lakin hiçbir zaman bu bağlamda anlaşılamamıştır. Türk düşüncesinde ve edebiyatındaki mukayese noksanlığı, tür taassubu Şeyh Galib'i yalnızca bir şair olarak okunmaya zorlamıştır. Oysa yalnızca III. Selim tarafından Nizâm-ı Cedîd'in üst düzey subaylarına Mesnevi sohbetleri yapmakla görevlendirilmesi dahi tesis edilmek istenen yeni düzenin insan anlayışına dair birçok veriyi barındıran bir vaka olarak okunabilirdi.

Kayahan Özgül'ün dediği gibi "İslam Felsefesi 'arayan bulur, bulan bilir, bilen söylemez' şeklinde özetlenebilecek ledünni bir öğrenme biçiminden ibarettir. Bu hâl aynıyla şiirde de yaşanır." Özellikle tasavvufi şiirin insanla ilişkisi dolaylı bir ilişkidir. Sıradan insanların dili ve anlayışına yönelik özel bir basitleştirme çabasına girilmez. Özgül'ün tespitiyle "Yunus'tan beri, ruhundaki çalkantıları dindirecek liman arayanlar bir şeyhe intisap için uğraşır." İsmet Özel'in işaret ettiği mana Özgül'le birlikte daha da aşikâr hâle gelir. İnsan insan olmak için bir rehbere, bir yola, bir usule ihtiyaç duymaktadır. Şeyh Galib döneminin önemli bir aydını, entelektüeli olmasının ötesinde manevi bir rehber olarak da Osmanlı insanına konuşurken işte bu çerçevede konuşmaktadır.

SELMAN BAYER

Sabah Ülkesi, Sayı: 57, Ekim 2018, S. 126-131

Not: Bu e-kitap Şiir Parkı sitesi tarafından ticari olmayan kişisel kullanımınız için yayınlanmakta olup onu bilgisayarınıza indirebilirsiniz ancak kopyalanması, gerçek veya elektronik ortamlarda yayınlanması, dağıtılması, ya da satılması hususu Türkiye Cumhuriyeti yasaları ve uluslararası yasalarla korunmaktadır ve telif hakları temsilcisinin önceden yazılı iznini gerektirir.

www.siirparki.com